

3. ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΔΥΤΙΚῃ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ἡ συνέχισις τῶν ἐν τῇ δυτικῇ Μακεδονίᾳ ἐργασιῶν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1932 ἐσκόπει νὰ συμπληρώσῃ τὰς γνώσεις ἡμῶν ὡς πρὸς δύο κυρίως θέματα. Πρῶτον νὰ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὄρεινῶν κυρίως φρουρίων, ἅτινα τὸ πρῶτον νῦν γίνονται γνωστά, καὶ δεύτερον νὰ ψηλαφήσῃ τὸ ἔδαφος πρὸς εὐρεσιν πεδινῶν συνοικισμῶν παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα, ἐχόντων ἐνδεχομένως σχέσιν πρὸς τὸν ἐμφύλιον μεταξὺ Πομπηίου καὶ Καίσαρος πόλεμον, διεξαχθέντα αὐτόθι μεταξὺ τῶν ἀντιστρατήγων τῶν τῷ 48 π. Χ.

Καὶ φρούρια μὲν ἐπιστώθησαν δύο πρὸς Β τοῦ χωρίου Βελίστι (νῦν Ἀσπροῦλα) παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος (μεταξὺ Λιαψίστι, νῦν Νεαπόλεως, καὶ Χρουπίστης, νῦν Ὀρεστικοῦ Ἄργους) πλησίον τοῦ ἐκκλησιδίου καὶ τοῦ ἁγιάσματος τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἐπὶ δύο βράχων ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, ἐν δὲ εἰς τὴν θέσιν Πόρτες τῶν Σερβίων καὶ ἐν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀλιάκμονος λόφον παρὰ τὴν μεγάλην γέφυραν τῆς ὁδοῦ Κοζάνης Σερβίων.

Ὡς πρὸς τοὺς πεδινοὺς συνοικισμοὺς ὑπῆρχεν ἡ ἱκανῶς ἀσφαλῆς πληροφορία, ὅτι, πλὴν τῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ παραποτάμου Μυρίχου νοτιῶς τῆς Ἐρατύρας (Σελίτσης) ἀνασκαφειῶν μᾶλλον ἢ ἥτιον δύο πυρποληθειῶν τῷ 48 π. Χ. κωμῶν, εἶχον εὐρεθῆ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀλιάκμονος παρὰ τὸ χωρίον Σιαρμπάδες (νῦν Βαλανιδιά) κεκαυμένοι δημητριακοὶ καρποί. Μετέβην λοιπὸν εἰς τὸ χωρίον καὶ ἀνέσκαψα εἰς τρεῖς θέσεις παρ' αὐτό: Πρῶτον ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἔνθα εὗρον παρὰ τὴν ἐκκλησίαν λείψανα πηλοκτίστων κτισμάτων, δεξαμενῆς μὲ κουρασάνι καὶ μεταξὺ τοίχων σωρὸν κεκαυμένου σίτου καὶ ξύλα λεύκης κεκαυμένα, χονδρὰς δὲ κεράμους παλαιάς. Δεύτερον πρὸς νότον τῆς ἐκκλησίας πλησίον εἰς θέσιν Ρουγκατσάρια παρὰ τὴν αὐτόθι ὁδόν, ἣτις ἄλλοτε θὰ ἦτο σπουδαία ἀρτηρία, μεταξὺ Καστορίας καὶ Γρεβενῶν, ὡς δεικνύει ἡ κοίλη ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ συχνῆς χρήσεως διαμόρφωσις τοῦ ἔδαφους, εὗρον τάφους, οἵτινες ὅμως εἶναι τουρκικοί, παρὰ τὴν ἔλλειψιν Τούρκων εἰς τὰ ἐγγὺς χωρία ἀκόμη καὶ πρὸ τῆς τελευταίας ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν. Ἡ πίστωσις τῆς τουρκικῆς προελεύσεως τῶν τάφων ἐγένετο ἐκ τῆς λοξῆς κοιλότητος τοῦ ἀργιλώδους ἔδαφους ὑπὲρ τὸν νεκρόν, προερχομένης ἐκ τῶν λοξῶν σανίδων, τὰς ὁποίας οἱ Τούρκοι θέτουσιν ὀρθίας λοξῶς διαγωνίως ὑπὲρ τὸν θαπτόμενον ἄνθρωπον, καὶ αἵτινες κωλύουσι τὰ χῶματα νὰ πιέζωσιν αὐτόν, στερεοῦσι δ' αὐτὰ οὕτω, ὅταν καὶ ἡ φύσις αὐτῶν ἐπιτρέπῃ τὴν τοιαύτην στερεὰν σύμπηξιν, ἀδιάλυτον καὶ μετὰ τὴν σῆψιν τῶν σανίδων. Ὡς σήματα εἶχον οἱ τάφοι ὀρθίους μεγάλους ἀκατεργάστους λίθους, ἓνα μὲν κατὰ τὴν κεφαλὴν, ἕτερον δὲ κατὰ

τοὺς πόδας. Παλαιότεροι καὶ χριστιανικοὶ εἶναι οἱ παρὰ τὸν Ἅγιον Νικόλαον τοῦ χωρίου εὐρεθέντες ἄλλοτε τάφοι.

Τρίτον ἔσκαψα πρὸς Β τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου «᾽ς τὶς μηλῆς» ἐν μέσῳ ἀμπέλων καὶ καταφύτων κτημάτων καὶ εὖρον ἀσβεστόκτιστα ἑρείπια, ἴσως βαλανείου, καὶ ἀραιὰ ὕστερα ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ terra sigillata.

Ἄλλην σκαφήν ἔκαμα πρὸς νότον τῆς Κοζάνης παρὰ τὸ χωρίον Ἄνω Μπάν(ι)τσα (νῦν Ἄνω Κώμη) ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἡλία. Τὸν τόπον τοῦτον εἶχα ἐπισκεφθῆ καὶ πέρυσιν καὶ ἀνέφερα αὐτὸν εἰς διαφόρους ἐκθέσεις μου (πρβλ. Καρο, *Archäol. Anzeiger* 1932, σ. 155). Ὁ λόφος ἔχει κανονικὸν σχῆμα κολούρου κώνου καὶ πιστεύω, ὅτι ἐσχηματίσθη τεχνητῶς δι' ἀποτομῆς τῶν πλευρῶν αὐτοῦ. Ὡσαύτως πιστεύω, ὅτι παρὰ τὴν νοτίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου τὸ ἔδαφος ἐβαδύνθη τεχνητῶς ἀπομακρυνθέντος τοῦ ἄλλοτε πιθανῶς σκληροῦ πῶς κρητιδικοῦ ἐδάφους (τοιαύτη εἶναι ἡ συνέχεια περαιτέρω), ἵνα ἀναδειχθῆ ὑψηλότερος ὁ λόφος. Ἡ βάθυνσις αὕτη ὄντως εἶναι ταπεινότερα τοῦ πέριξ χώρου καὶ παρεμφερῆς πρὸς τὰς πέριξ τῶν τειχῶν τῶν ὄχυρῶν πόλεων τάφρους. Τὰ χῶματα καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου ἀλλὰ περισσότερον πέριξ αὐτοῦ ἐν τῇ κοίλῃ ταινία εἶναι πλήρη ὄστράκων ἑλληνιστικῶν, ἐν οἷς κύλικες μετ' ἐμπιέστων κοσμημάτων ἐντός, σκύφοι, μετ' ἀναγλύπτων κοσμημάτων φύλλων, οἴναριδων, ἀνθῶν, πλεγμάτων κτ. καὶ παραστάσεων ἀνθρώπων ἰσταμένων ἢ καθημένων, καὶ πόλεως (ἐπάλλξεις τειχῶν καὶ λείψανα γραμμάτων) πιθανῶς (Ἰλίου πέρις); λαβὴ ἀγγείου φέρει ἄνω ἀπόφυσιν πρὸς στήριξιν τοῦ ἀντίχειρος κατὰ τὸν χειρισμὸν καὶ προέρχεται ἐξ ἀγγείου ὁμοίου πρὸς ἄλλα εὐρεθέντα ἐν Φλωρίνῃ. Πάντα ταῦτα δεικνύουσιν, ὅτι ὁ τόπος κατωκεῖτο κατὰ τὸν α' π. Χ. αἰῶνα, εἰς ὃν ἀνάγονται καὶ αἱ κῶμαι τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ ἡ πόλις τοῦ λόφου τῆς Φλωρίνης.

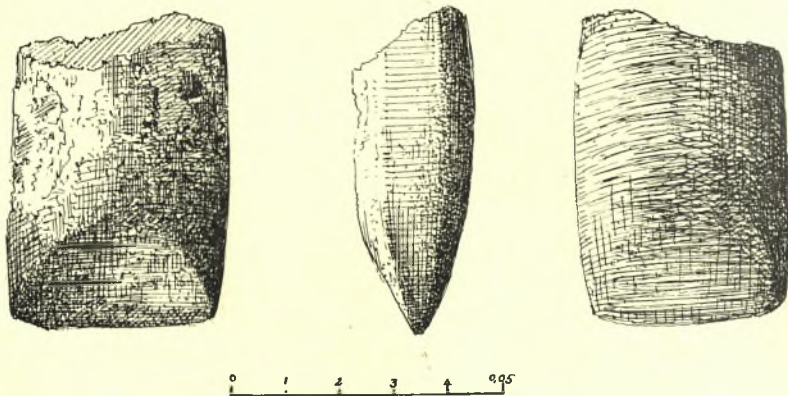
Ἡ σκαφή ὅμως ἐν τῇ περὶ τὸν λόφον γεωργουμένη ταινία ἀπέδωκε καὶ ἡμισυν πέλεκυν μελανοτέφρου λίθου λελεασμένον (*εἶκ. 1*) προερχόμενον δ' ἐκ χρόνων πολλῶ παλαιότερων καὶ ἐκ τόπου ἢ τοῦ αὐτοῦ — ὄστρακα ὅμως ἀντίστοιχα δὲν εὖρον — ἢ ἄλλοθεν κομισθέντα ποτέ.

Δοκιμαστικὰ ὀρύγματα ἐγένοντο καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου καὶ πέριξ. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ λόφου πρὸς δυσμὰς τῆς ἐκκλησίας ἠρεννήθη ἔπαρμα τοῦ ἐδάφους ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς κατευθυνόμενον πρὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐσχηματισμένον ἐκ πυρποληθέντος κτίσματος ἐκ πλίνθων ὀμῶν καὶ ξύλων. Αἱ πλίνθοι διαλυθεῖσαι ἐσχημάτισαν τὸ ἐξόγκωμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὑπὸ στρῶμα κεράμων συντετριμμένων ἦσαν μεγάλοι ἄνθρακες καὶ τέφρα καὶ πολλοὶ πίθοι τεθραυσμένοι μετ' ἐπιπέδου ἢ μὴ ἐπιπέδου χείλους εἰς βάθος 1 1/2 μ.

Εἶναι δύσκολον νὰ εἶπω τι ἀσφαλὲς περὶ τοῦ κτίσματος τούτου, τοῦ ὁποίου τὰς γραμμάς δὲν ἠδυνήθη νὰ καθορίσω ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως λιθίνων

θεμελίων καὶ μόνον τὸ ἐπίμηκες σχῆμα ὑποσημαίνεται. Πέριξ αὐτοῦ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ λόφου ἔχει ἐλάχιστα χρώματα κινητὰ καὶ σποραδικὰ ὄστρακα ἑλληνιστικά ἐκ τῶν καταλεθθέντων ἀνωτέρω. Ἄν ποτε εἶχεν ὁ λόφος τεῖχος πλινθόκικτον ἀφανισθὲν πρὸ πολλοῦ, θὰ ἠδύνατό τις νὰ δεχθῆ, ὅτι τὸ κτίσμα ἦτο φυλακτήριον, οἱ δὲ πύθοι περιεῖχον τροφὰς στερεὰς ἢ ὑγρὰς, ἐν οἷς καὶ ὕδωρ.

Κατὰ τὴν κοίλην πέριξ τοῦ λόφου ταινίαν ἦνοιξα τάφρους τινάς, ἀναζητῶν θεμέλια εἰς τὰ κεκινημένα βαθέως καὶ πλήρη ὄστράκων χρώματα. Ἄλλὰ ἐνῶ πρὸς ἀνατολὰς ἔκιντο ἐπιπολῆς λελυμένοι λίθοι τινὲς μεγάλοι εἰργασμένοι (εἰς πλινθόμορφος, δύο τριγωνικοὶ μετ' ὀπῆς ἑκάτερος) αἱ τάφροι μου αὐτόθι ὡς καὶ νοτίως τοῦ λόφου οὐδὲν θεμέλιον συνήντησαν οὔτε καὶ

Εἰκ. 1. Πέλεκυς λίθινος. τόπος εὐρέσεως: Ἄνω Κώμη (Μπάνιτσα) Κοζάνης.

στρώματι πυρκαϊᾶς ὡς ἐπὶ τοῦ λόφου. Δὲν πιστεύω ὁμῶς ἀκόμη, ὅτι ἦτο δυνατὸν αἱ κατοικίαι τῶν ἀνθρώπων νὰ ἦσαν διὰ πλεγμάτων καὶ πηλοῦ ἄνευ τουλάχιστον λιθίνης βάσεως. Εὐλόγον εἶναι νὰ ἀναμένωμεν τὰς οἰκίας ὁμοίας πρὸς τὰς τῶν παρὰ τὴν Ἐράτυραν κωμῶν, ἀφ' οὗ τὰ ἀγγεῖα συγχρονίζονται, γεωγραφικῶς δ' οἱ τόποι εἶναι ἐγγὺς ἀλλήλων. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύεται καὶ ὑπὸ τῶν ἐρειπίων κατὰ τὸν ΝΔ πόδα τοῦ λόφου, αἵτινα ἀνήκουσιν εἰς βαλανεῖον, ἐξ οὗ καὶ τὸ χωρίον ὠνομάζετο Μπάνιτσα (balneum balineum, βαλανεῖον) πρὶν ὀνομασθῆ ἑσχάτως διὰ τοῦ μὴ ὀνόματος Κώμη (Ἄνω, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παρακειμένην Κάτω Κώμην - κάτω Μπάνιτσαν). Τὸ βαλανεῖον τοῦτο εἶναι ἀσβεστόκτιστον, ἀπεκάλυψα δὲ μέρος τοῦ ὑποκαύστου, ἐσχηματισμένου διὰ μεγάλων πηλίνων τετραγώνων πλακῶν ἐπὶ κιονίσκων ἀποτελουμένων ἐκ σπονδυλίσκων ἐκ μαλακοῦ λίθου. Σωληνῆς τινες πήλινοι μικροὶ καὶ μικρᾶς διαμέτρου ἀνήκοντες πιθανῶς εἰς τὸ βαλανεῖον τοῦτο εὐρέθησαν ἄλλοτε ἐνταῦθα που ὑπὸ χωρικῶν καὶ παρέδωκά τινες εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Κοζάνης πρὸς φύλαξιν.

Εἰς τὴν αὐτὴν βιβλιοθήκην κατέθηκα καὶ κακότεχνον ῥωμαϊκῶν χρόνων μαρμάρινον ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν (μέγ. ὕψ. 0.18. πλ. 0. 19) ἑλλιπὲς ἄνω, εὐρεθὲν κατὰ τὴν τελευταίαν ἐσπερινὴν διάβασίν μου ἐν τῷ χωρίῳ Γκόμπλιτσα (νῦν Κρόκος) πρὸς νότον ἐγγυὲς τῆς Κοζάνης καὶ προερχόμενον πιθανῶς ἐκ Καισαρείας. Ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Μακαρώνας μοι ἔστειλε τὴν ἑξῆς περιγραφὴν :

... Εἰκονίζει τὸ κάτω ἥμισυ μορφῆς φερούσης βραχὺν χιτῶνα (ὑπὲρ τὰ γόνατα). Ἐκατέρωθεν τῆς μορφῆς ἐπιγραφὴ :

	ΡΙΩ	
	ΤΡΑ	
*	ΟΟΚ	[Θεόδωρ;]ος κ[αι
ΛΙΠ	ΠΟC	Φί]λιπ-πος
ΕΜΟ	ΝΕΥCΑ	κηδ]εμο-νεύσα -
ΝΤΕCΑ	ΝΕΘΗ	ντες. Ἄ-νέθη -
ΚΕΘΕΩ	ΔΩΡΟC	κε Θε(ό) -δωρος.

ΑΝΤ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΔΩΔΩΝΗΣ

Μικρὰ ὑπῆρξεν ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ τῆς Δωδώνης περιορισθεῖσα κυρίως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς περὶ τοὺς ἀνασκαφέντας πέρουσι χώρους τῆς προϊστορικῆς ἐπιχώσεως. Κατ' αὐτὴν εὐρέθησαν λείψανα μικροῦ τετραγώνου κτιρίου καὶ τινα κινήτὰ εὐρήματα περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω.

Οὕτω κατὰ τὴν νδ γωνίαν τοῦ μικροῦ ναῖσκου Ζ (πίν. 1) ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια οἰκοδομήματος Η ἐκ μεγάλων δόμων ὄχι πλήρως εἰργασμένων, τοῦ ὁποίου αἱ τέσσαρες πλευραὶ ἔχουσι τὰς αὐτὰς διαστάσεις 4.65 μ. καὶ ἀποτελοῦν τετράγωνον κτίσμα, χρησιμεῦον ἴσως ὡς βάθρον ἀναθήματός τινος ἢ ὡς θεμέλια βωμοῦ.

Κατὰ τὴν β. πάλιν πλευρὰν τοῦ μικροῦ ναῖσκου εὐρέθη τάφος συλημένος, ῥωμαϊκῶν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα χρόνων. Αἱ πλευραὶ αὐτοῦ ἀποτελοῦντο ἐκ μεγάλων πλακῶν, αἱ μὲν στεναὶ ἀ. καὶ δ. ἐκ μιᾶς ἐκάστη, αἱ δὲ μακρᾶι ἐκ δύο. Ὑπεράνω τῆς β. μακρᾶς πλευρᾶς ἦτο κτισμένος τοῖχος διὰ μικρῶν λίθων. Ὁ τάφος ἦτο πλήρης χωμάτων τῆς γύρω ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία περιεῖχε πλείστας μολυβδίνας ἐπιγραφάς. Φαίνεται ὅτι μετὰ τὴν σύλησιν αὐτοῦ ἐπληρώθη πάλιν διὰ χωμάτων, διὰ τοῦτο οὐδὲν κτέρισμα ἐν αὐτῷ εὐρέθη, ἐλάχιστα δὲ ὀστᾶ. Ἔχει μῆκος 3,15 μ. καὶ πλάτος 1,85 μ. καὶ περιεῖχε πιθανῶς πλείονας τοῦ ἑνὸς νεκροῦς.

Τοῦ δὲ πρὸς ἀ. τοῦ μικροῦ ναῖσκου μεγάλου τετραγώνου κτιρίου Ε διηυκρινίσθησαν ὄρισμέναι λεπτομέρειαι. Οὕτω, ὅπως καὶ εἰς τὴν περυσινήν